

дування інших релігійних громад у 40-50-х рр. ХХ ст. - Ужгород, 1999.

17. Реабілітовані історією. Закарпатська область. Кн. 1. - Ужгород, 2003.
18. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 56.
19. ЦДАГОУ. - Ф. 1.- Оп. 24. - Спр. 12.
20. Открытие Конференции всех церквей и религиозных объединений в СССР, посвященной вопросу защиты мира // Правда. - 1952. - 10 мая. - № 131; Окончание работы Конференции всех церквей и религиозных объединений в СССР, посвященной вопросу защиты мира // Правда. - 1952. - 13 мая. - № 134.
21. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 97.
22. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 105.
23. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 114.
24. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 124.
25. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 136.
26. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 194.
27. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 174.
28. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 237.
29. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 244.
30. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 216.
31. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 318.
32. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 281.
33. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 284.
34. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 262.
35. ЦДАВОВУ. - Ф. 4648. - Оп. 4. - Спр. 263.

Kapitan L.I. Reformed church of Transcarpathia in the context of the Soviet Administration antireligious policy in the post-war period. Are revealed the peculiarities of the Soviet administration policy in the post-war period in the relation to the Reformed church of Transcarpathia which was the important ethnic consolidating factor for the Hungarians of the region in the context of denationalization processes introduced by the Kremlin.

Key words: Reformed Church, Transcarpathia, Soviet power, post-war period

А. О. Сичевський

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ СТАРООБРЯДЦІВ СЕЛА ЧОЛІВКА КОРОСТЕНСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРЩИНИ У 1944-1990 рр.

Аналізується становище і діяльність старообрядницької общини с Чолівка у 1944-1990 рр. Простежено вплив тоталітаризму на віруючих та реалізацію місцевими органами влади антицерковної політики щодо общини. Встановлено причини, які призвели до занепаду релігійного життя старообрядців села. Відображено процес відродження общини у 1990 р. Ключові слова: релігійна община, старообрядці, безпопівці, молитовний будинок, радянська влада, Житомирщина

Наукова проблема становища релігійних організацій, за умов тоталітарного, атеїстичного режиму УРСР знаходить широке відображення у сучасній українській історіографії. Чільне місце у студіях з історичного релігієзнавства займають описання окремих конфесій та їхнього локального виміру. Тому подальші дослідження сприятимуть глибшому розумінню державно-церковних відносин у Радянській державі, політичного контексту подій, що дозволить доповнити історію України новими фактами.

Історія конфесій, що мали місце на Волині-Житомирщині, знайшла вже наукове висвітлення у дослідженнях К. Бережка, В. Бернадського, Б. Бойка, С. Жилука, Г. Мокрицького, Г. Павлюк, Л. Паніної та С. Таранця. У пропонованій статті, на основі раніше невідомих матеріалів Держархіву Житомирської обл., розкрито історію представників релігійної меншини Житомирщини, старообрядців с Чолівка, минуле яких досі залишалося поза увагою науковців. У дослідженні відображено внутрішній уклад релігійної громади та прослідковано упередженість дій місцевих органів влади

щодо неї. Це мало на меті руйнування релігійної свідомості та цінностей у старообрядницькому середовищі.

Відтоді, коли Житомирщина у січні 1944 р. була звільнена від фашистської окупації [1, 178], представники общини старообрядців-безпопівців поморської згоди с Чолівки зайнялися клопатами облаштування свого культового приміщення. 10 червня 1944 р. домовласник І. Андреев та уповноважені від старообрядницької релігійної общини Є. Іванов, І. Жернов та В. Карбовський уклали орендний договір, який полягав у тому, що І. Андреев здає свій будинок з двох кімнат, сіней і комори (довжиною 13 м, шириною 5 м, висотою 2,5 м) для молитовного будинку старообрядницької общини, терміном користування на 3 роки. Оплата мала виконуватися общиною за рахунок ремонту та сплати державних податків [2, 1].

У 1945 р. в «п'ятірку» правління общини входили: голова общини І. Жернов (1880 р. а), Є. Іванов (1879 р. н.), секретар общини А. Максименко (1919 р. н.), М. Полякова (1912 р. н.), Є. Карабанов (1879 р. н.). Всі вони працювали в колгоспі, окрім останнього, який вів одноосібне господарство, та мали виборче право [3, 1]. До «двадцятки» засновників і керуючих старообрядницькою общиною входили М. Андреева (1896 р. н.), А. Баранов (1901 р. н.), Ф. Баранов (1880 р. н.), Я. Баранов (1901 р. н.), К. Безпалов (1901 р. н.), М. Белошицька (1914 р. н.), І. Жернов, Є. Іванов, Є. Карабанов, К. Караганова (1892 р. н., вела одноосібне господарство), В. Карбовський (1882 р. н.), А. Клещенко (1901 р. н.), А. Клещенко (1904 р. н.), М. Колодяньська (1922 р. н.), А. Максименко (1889 р. н., вела одноосібне господарство), Є. Максименко (1898 р. н.), С. Мороз (1881 р. н.), М. Полякова, В. Щербаков (1886 р. н.) і Ф. Щербакова (1914 р. н.) [3, 2-3].

Уповноважений ради у справах релігійних культів при РНК СРСР по Житомирській обл. Є. Щербаков офіційно зареєстрував старообрядницьку громаду с Чолівка 20 червня 1945 р. [3, 4], а також її виконавчий орган (І. Жернов, А. Максименко, Є. Іванов, М. Полякова, Є. Карабанов) і ревізійну комісію (А. Клещенко, А. Клещенко, Я. Баранов) [3, 5]. 30 серпня 1945 р. уповноважений зареєстрував Т. Максименка духовним представником старообрядницької безпопівської общини с Чолівки. Йому надавалося право здійснювати релігійні обряди і потреби культу, до якого належали віруючі общини [4, 1].

В автобіографії, яку наставник надав уповноваженому 6 липня 1946 р., він писав: «Я, Максименко Тимофій Ксенофонтійович народився 20 червня 1860 р. За національністю росіянин. Освіта "домашня", 3 класи середньої школи. Уродженець с Чолівка. З 1878 р. до 1917 р. займався землеробством. З 1917 до 1930 р. - одноосібним сільським господарством. З 1930 р. - в колгоспі с Чолівка «13 років Жовтня». Свою релігійну роботу почав з 1919 р. Служу в старообрядницькому молитовному будинку. Не судимий, виборчих прав не позбавлявся. В партіях ні в яких не перебував. В арміях ні в яких не служив» [4, 2]. В анкеті наставника (від 21 листопада 1945 р.) також записано, що він за соціальним походженням «середняк», репресій не зазнавав, за родом занять - хлібороб, родичів за кордоном не має, наставником працював з 1920 до 1925 рр. [4, 3].

27 травня 1946 р. уповноважений Є. Щербаков перезатвердив духовного наставника. З цього приводу, 9 червня 1946 р. община провела загальні збори, в яких взяли участь 63 особи (23 чоловіки і 40 жінок). Учасники зборів постановили затвердити наставником Т. Максименка, давірити йому вести відправи і богослужіння в молитовному будинку [5, 1]. 10 червня 1947 р.

домовласник І. Андреев та уповноважені від старообрядницької безпопівської общини знову склали орендний договір, який повторював попередні умови і мав діяти протягом 2-х років [6,1]. 10 червня 1949р. община уклала черговий орендний договір з І. Андреевим на приміщення для молитовного будинку, терміном на 3 роки [7,1].

На 1956 р. до складу Чолівської старообрядницької безпопівської общини входили віруючі с Чолівки та с Жабче, їхня кількість становила 168 осіб (Чолівка - 103, Жабче - 65). За статтю старообрядці с Чолівки розподілялися так: 69 жінок і 34 чоловіки, у с Жабче - 47 і 18. За віковими групами громада поділялася: 80-річних - 5 осіб, 70-річних - 19, 60-річних - 21, 50-річних - 20, 40-річних - 28, 30-річних - 45, 20-річних - 25; 1 особа 92 років та 1 особа 18 років (відомості про вік 3 членів общини документально прослідкувати неможливо) [6,2-4; 8, 1-63в].

У 1956 р. засідання «двадцятки» старообрядницької громади с Чолівки розглядало питання обрання нового духовного наставника [9,4]. Така потреба виникла у зв'язку з тим, що 19 листопада 1955 р. помер наставник Т. Максименко [9,1]. Постановою «двадцятки» було вирішено обрати наставником І. Жернова та просити уповноваженого у справах релігійних культів затвердити його на цій посаді [9,4]. В автобіографії І. Жернов писав: «Я, громадянин Жернов Іван Ніфантіївич, народився у 1880 р. в с Чолівка Коростенського району. Росіянин. Грамотний. Не судимий. З сім'ї бідняка. Займався хліборобством спільно з батьком до 1930 р. У 1930 р. вступив у колгосп, де і працював до старості літ. У даний час знаходжусь на утриманні синів, тому що втратив працездатність за старістю. Під час окупації знаходився на окупованій території, також не працював, був на утриманні» [9,2]. 2 червня 1956 р. Уповноважений у справах релігійних культів при виконкомі Житомирської обласної ради депутатів трудящих зареєстрував його служителем культу [9, 3].

Того ж 1956 р., всупереч існуючому законодавству і без погодження Ради у справах релігійних культів, старообрядницька община провела збір грошей серед віруючих і придбала за 7000 руб. у жителя с Чолівки І. Андреева будинок, який був облаштований під церкву. Договір купівлі-продажу був завірений сільрадою, а не нотаріальною конторою. Придбаний будинок мав площу 65 кв. м, складався з 2 кімнат, комори та сіней. Знаходився будинок поблизу центра села, поруч з асфальтованою магістраллю Житомир - Коростень - Мозир. Враховуючи, що він був придбаний з порушенням законодавства, уповноважений не зареєстрував його як молитовний будинок [10,9]. 5 жовтня 1961 р. виконком Поліської сільської ради Коростенського району, розглянувши на засіданні це питання, визнав, завірений раніше виконкомом, договір купівлі-продажу будинку недійсним і клопотав перед виконкомом Коростенської районної ради депутатів трудящих про вилучення у релігійної общини цього приміщення та його переобладнання під сільський медичний пункт [10,2].

Прокурор м. Коростеня звернувся до районного народного суду з позовом до Чолівської старообрядницької общини щодо визнання договору на купівлю нею будинку недійсним. 18 серпня 1962 р. Коростенський народний районний суд цей позов задовільнив та вирішив передати будинок у дохід держави. 4 вересня 1962 р. це рішення затвердив Житомирський обласний суд. 16 жовтня 1962 р. Коростенська райрада депутатів трудящих своїм рішенням № 305 порушила клопотання перед Житомирським облвиконкомом про вилучення приміщення і облаштування у ньому медпункту. В

с Чолівка на той час діяв медпункт, який розташовувався в орендованому приватному приміщенні, займав 11-метрову кімнату, та знаходився на околиці села, не забезпечуючи потреб села [10, 10].

У жовтні 1962 р. заступник голови виконкому Житомирської облради депутатів трудящих А. Крикуненко звернувся до голови Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів СРСР А. Пузіна, з проханням дати погодження на вилучення приміщення у старообрядницької общини [10,4]. У доданому до прохання А. Крикуненка висновку уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Житомирському облвиконкомі І. Геращенко «З питання вилучення приміщення у Чолівської старообрядницької (безпопівської) релігійної общини» (від 23 жовтня 1962 р.), зазначалося: «Я підтримую клопотання виконкому Коростенської районної ради депутатів трудящих про вилучення молитовного будинку у Чолівської релігійної старообрядницької общини і переоблаштування його під медичний пункт. Так як в с Чолівці є більше 40 чоловік віруючих, надати їм право підшукати приватне приміщення на правах оренди, для використання його у релігійних цілях» [10,10]. 23 жовтня своє закінчення І. Геращенко надіслав уповноваженому Ради у справах релігійних культів при Раді міністрів УРСР К. Полонніку [10, 8]. 3 листопада 1962 р. останній у листі до А. Пузіна підтримав клопотання облвиконкому [10, 5].

27 грудня 1962 р. А. Пузін надіслав листи І. Геращенко та К. Полонніку, в яких йшлося: «Рада у справах релігійних культів не заперечує проти використання під медичний пункт молитовного приміщення релігійного товариства старообрядців у с Чолівка Коростенського району, що підлягає вилученню за рішенням суду, як незаконно придбане, але вважає, що цей захід варто проводити після підшукування іншого приміщення, придатного для відправлення культу» [10,7]. 1 лютого 1963 р. виконком Житомирської облради депутатів трудящих виніс рішення № 21, яким схвалювалося рішення Коростенської райради депутатів трудящих № 370 від 16 жовтня 1962 р. [11, 196].

7 лютого 1963 р. А. Крикуненко у листі голові виконкому Коростенської райради депутатів трудящих А. Гусаченку писав: «Запропонуйте виконавчому органу старообрядницької релігійної общини у с Чолівці Коростенського району в двохмісячний термін підшукати приміщення під молитовний будинок у приватної особи на правах оренди. Після знаходження ними іншого приміщення і облаштування в ньому молитовного будинку, слід провести вилучення незаконно придбаного ними приміщення і використовувати його тільки під медичний пункт. Вилучення від товариства приміщення провести організовано, спокійно, без насильства, грубощів та наруги над почуттями віруючих» [12, 4]. 12 серпня 1963 р. А. Гусаченко доповідав А. Крикуненку, що приміщення вилучено і передано сільраді для облаштування під медпункт [12, 5].

Під час лихоліття утисків та розгортання антирелігійної кампанії у 1962-1963 рр., до виконавчого органу Чолівської старообрядницької общини входили І. Жернов, Є. Карбовський, Є. Мельник, А. Мельник, М. Полякова, ревізійну комісію представляли В. Карбовський (церковний староста), Є. Мосоян (секретар) та Р. Караганова. Головою общини у цей час був А. Карбовський, а касиром А. Ткаченко [13,1-13в.; 14,1].

29 липня 1966 р. виконком Коростенської райради депутатів трудящих прийняв рішення «Про зняття з реєстрації старообрядницької общини с Чолівка», у зв'язку з тим, що, за трактовкою виконкому, старообрядницька община не мала свого молитовного примі-

шення, обраного виконавчого органу, не проводила молитовних зборів протягом 3 років та «фактично організаційно розпалась». Цим рішенням виконком Коростенської райради підняв клопотання перед виконкомом Житомирської облради депутатів трудящих зняти з реєстрації старообрядницьку общину с Чолівка [15, 6].

17 вересня 1966 р. уповноважений у справах релігій при РМ СРСР по Житомирській обл. І. Геращенко, розглянувши матеріали діяльності старообрядницької общини та рішення Коростенського райвиконкому № 269 від 29 липня 1966 р., підготував свій висновок з питання. В ньому він зазначав: «Ретельним вивченням діяльності цього товариства, шляхом виїзду на місце і в бесідах з представниками місцевих органів влади та церковним активом встановлено, що старообрядницьке релігійне товариство в с Чолівці значно скоротилося кількісно і організаційно розпалося; Починаючи з 1963 р., товариство не орендує приміщення для молитовних цілей і не проводить організаційних релігійних зборів та здійснення обрядів. З 1963 р. відсутній виконавчий орган (частина вибула, а частина померла). Нового виконавчого органу община не обирала. Духовний наставник виїхав, а нового наставника віряни не обрали. У складі «двадцятки» залишилося 9 осіб і новими членами вона не поповнилася. Фактично релігійне товариство розпалося, припинивши свою організовану діяльність. За заявою деяких вірян, у селі залишилося до 40 осіб похилого віку, які за родинними ознаками іноді (на великі свята) збираються і проводять без духовного наставника невеликі колективні молитви. Інша релігійна діяльність не встановлена. На підставі викладеного, згоден з рішенням Коростенського райвиконкому» [15, 7-8].

23 вересня 1966 р. заступник голови виконкому Житомирської облради депутатів трудящих П. Шапран надіслав лист голові Ради у справах релігій при РМ СРСР В. Курєдову, з проханням розглянути питання про зняття з реєстрації старообрядницької общини с Чолівки [15, 4]. І. Геращенко звернувся з таким же проханням до уповноваженого Ради у справах релігій по УРСР. 29 вересня 1966 р. заступник уповноваженого Ради у справах релігій по УРСР Г. Пінчук звернувся до І. Геращенка, з проханням уточнити кількісний склад старообрядницької общини, надати інформацію про її обрядність та прибутковість [15, 1]. 1 жовтня 1966 р. І. Геращенко доповідав: «Кількість вірян старообрядницького культу, які відвідують церкву в с Чолівці Коростенського району сягала близько 100 осіб, які, в основному, проживають у навколишніх селах. Безпосередньо у с Чолівці є до 40 осіб вірян. Даних про обрядовість і прибутки цієї общини до 1962 р. у справах немає. За 1962 р. грошовий дохід общини складав 59 руб., а обрядовість: хрещень - 6 осіб, поховань - 4 особи» [15, 2].

6 жовтня 1966 р. Г. Пінчук написав лист В. Курєдову, у якому підтримав пропозицію виконкому Житомирської облради депутатів трудящих [15, 3]. 7 лютого 1967 р. на засіданні Ради у справах релігій при РМ СРСР було прийнято постанову зняти з реєстрації релігійне товариство в с Чолівці Коростенського району [16, 1]. Отримавши інформацію про таке рішення Ради у справах релігій при РМ СРСР І. Геращенко 13 березня 1967 р. повідомив про це голову виконкому Коростенської райради депутатів трудящих І. Неділько [16, 2].

У 1990 р. 20 старообрядців с Чолівки звернулися до виконкому Коростенської райради народних депутатів з проханням утворити релігійне товариство та зареєструвати його [17, 5]. Виконком Коростенської райради народних депутатів 28 листопада 1990 р. звернувся

до Уповноваженого у справах релігій по Житомирській обл. А. Мельника, з проханням клопотати перед вищими органами щодо реєстрації релігійного товариства дозволу придбати будинок для культових цілей [17, 4].

З цього питання А. Мельник підготував висновок "Про реєстрацію релігійної старообрядської безпопівської громади в с Чолівка Коростенського району", в якому писав: «У селі проживає майже половина сімей російської національності. Певна частина дорослого населення вважає себе віруючими-старообрядцями. Найближча старообрядницька церква знаходиться у місті Житомирі, на відстані понад 80 км. Це незручно для віруючих похилого віку. Апарат уповноваженого "Ради підтримує висновок Коростенського райвиконкому" [17, 2-3]. 20 грудня 1990 р. виконком Житомирської облради народних депутатів прийняв рішення № 352 «Про реєстрацію релігійних об'єднань і передачу їм колишніх культових споруд», в якому зазначалося: «Зареєструвати релігійне об'єднання старообрядницької церкви безпопівської згоди в с Чолівка Коростенського району» [17, 1].

Засновниками старообрядницької общини стали С. Баранов, Є. Баранова, В. Беспалова, Ф. Герасимова, З. Зайцева, Є. Зябка, А. Карабанова, С. Карбовська, Є. Карбовський, І. Карбовський, М. Ключішева, Є. Максименко, І. Максименко, К. Максименко, М. Максименко, А. Мельник, Е. Мосоян, М. Тимофєєва, С. Щербаков, М. Щербакова [17, 5]. Релігійна община с Чолівки (з 13 липня 2000 р. село включено в межі міста Коростень [18]) була однією з двох старообрядницьких общин Житомирської обл., що змогли відновити свою діяльність в період релігійного піднесення 1989-1991 рр. [19, 291].

Отже, старообрядницька община с Чолівка впродовж другої половини ХХ ст. пройшла складний шлях становлення в рамках радянської державно-релігійної політики. У 1945 р. старообрядці розгорнули активне релігійне життя, розбудували внутрішньоцерковну структуру общини. З цього часу прослідковується релігійне піднесення серед жителів села, значна кількість яких зберігала конфесійні особливості предків і навіть за атеїзації суспільства не бажала відходити від традицій і звичаїв. Таке поживлення релігійного життя зумовило негативну реакцію органів влади, що в результаті вилилося в дії, спрямовані на позбавлення общини її культової будівлі та зняття її з реєстрації у 1967 р. Таким чином, більше 100 прихожан Чолівського старообрядницького молитовного будинку були позбавлені права задовольняти релігійні потреби. В такому становищі старообрядці перебували до 1990 р., коли з послабленням тиску на релігійні організації, виконком Житомирської облради народних депутатів дозволив зареєструвати релігійне об'єднання старообрядців с Чолівки. З цього часу в історії общини почався новий етап.

1. Войтенко А. Б., Іващенко О. М., Кузьмін О. С. *Житомирщина: Історичний нарис: Навч. пос. - Житомир, 2003.*
2. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 3.*
3. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 20.*
4. *Держархів Житомирської обл., ф. ір-6630, спр. 21.*
5. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 36.*
6. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 41.*
7. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 46.*
8. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 84.*
9. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 85.*
10. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 124.*
11. *Держархів Житомирської обл., ф. Р-1150, оп. 2, спр. 1454.*
12. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 128.*
13. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 123.*
14. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 127.*
15. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 132.*
16. *Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 134.*

17. Держархів Житомирської обл., ф. р-6630, спр. 148.
18у, Постанова Верховної ради України № 1915-111 від 13 липня 2000р. «Про зміну меж міста Коростень Житомирської області» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
- 19 Паніна Л.А. Громади старообрядців та істинно православних християн на Житомирщині у 1970-1980-х рр. // Матеріали Всеукраїнської науково-краснознавчої конференції «Житомиру - 1125» / Гол. ред. М. Костиця. - Житомир, 2009.

Sychevsky L.I. The religious life of the old believers in the village Cholivka of the korosten district of the Zhytomyr province in the 1944-1990th. The state and activity of the old believers community in the village Cholivka in the 1944-1990th are analysed. The influence of totalitarianism on the believers and the realization by the local power the antichurch policy in relation to the community are defined. The reasons of the old believers religious life decline are set. Is represented the process of the community revival in the 1990th.

Key words: religious community, old believers, bespopovtsy, meetinghouse, soviet power, Zhytomyr province